

MONUMENTA AERE PERENNIOIRA

ANNA TARWACKA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

SŁOWA Z KSIĘGI MESSALI AUGURA, W KTÓRYCH UCZY,
KIM SĄ NIŻSI URZĘDNICY ORAZ ŻE KONSULOWIE
I PRETORZY SĄ KOLEGAMI, A TAKŻE O INNYCH
SPRAWACH DOTYCZĄCYCH AUSPICJÓW
AULUS GELLIUS, 'NOCE ATTYCKIE' 13,15
TEKST – TŁUMACZENIE – KOMENTARZ

Komentowany fragment *Nocy attyckich* dotyczy podziału rzymskich magistratur na wyższe i niższe. Kryterium stanowiło tu prawo przeprowadzania auspicjów, z których część była określana jako *auspicia maxima* i miała większą wagę, a część mniejszą. Z tego powodu urzędników uprawnionych do przeprowadzania *auspicia maxima* zaliczano do wyższych, zaś pozostałych do niższych magistratur. Asumptem do podjęcia tych rozważań przez Gelliusa był fragment przechodniego edyktu konsulów dotyczącego zwołania zgromadzenia centurialnego.

AULI GELLI 'NOCTES ATTICAE' 13,15

VERBA EX LIBRO MESSALAE AUGURIS, QUIBUS DOCET, QUI SINT
MINORES MAGISTRATUS ET CONSULEM PRAETOREMQUE CONLEGAS
ESSE; ET QUAEDAM ALIA DE AUSPICIIIS

1. In edicto consulum, quo edicunt, quis dies comitiis centuriatis futurus sit, scribitur ex vetere forma perpetua: „ne quis magistratus minor de caelo servasse velit.” 2. Quaeri igitur solet, qui sint magistratus minores. 3. Super hac re meis verbis nil opus fuit, quoniam liber M. Messalae auguris de auspiciis primus, cum hoc scriberemus, forte adfuit. 4. Propterea ex eo libro verba ipsius Messalae subscripsimus. „Patriciorum auspicia in duas sunt divisa potestates. Maxima sunt consulum, praetorum, censorum. Neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis, ideo quod conlegae non sunt censores consulum aut praetorum, praetores consulum sunt. Ideo neque consules aut praetores censoribus neque censores consulibus aut praetoribus turbant aut retinent auspicia; at censores inter se, rursus praetores consulesque inter se et vitiant et obtinent. Praetor, etsi conlega consulis est, neque praetorem neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus aut ante haec tempora servatum est et ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maior a minore conlega rogari iure non potest. Nos his temporibus praetore praetores creante veterum auctoritatem sumus secuti neque his comitiis in auspicio fuimus. Censores aequae non eodem rogantur auspicio atque consules et praetores. Reliquorum magistratum minora sunt auspicia. Ideo illi „minores”, hi „maiores” magistratus appellantur. Minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed iustus curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt.” 5. Ex his omnibus verbis Messalae manifestum fit, et qui sint magistratus minores et quamobrem minores appellantur. 6. Sed et conlegam esse praetorem consuli docet, quod eodem auspicio creantur. 7. Maiora autem dicuntur auspicia habere, quia eorum auspicia magis rata sunt quam aliorum.

AULUS GELLIUS, 'NOCE ATTYCKIE' 13,15

SŁOWA Z KSIĘGI MESSALI AUGURA, W KTÓRYCH UCZY, KIM SĄ NIŻSI
URZĘDNICY ORAZ ŻE KONSULOWIE I PRETORZY SĄ KOLEGAMI,
A TAKŻE O INNYCH SPRAWACH DOTYCZĄCYCH AUSPICJÓW

1. W edykcje konsulów, w którym ogłaszają, jakiego dnia odbędzie się zgromadzenie centurialne, pisze się według dawnej przechodniej formuły: „Niech żaden niższy urzędnik nie prowadzi obserwacji nieba”. 2. Dlatego zwykło się zadawać pytanie, kim są urzędnicy niżsi. 3. Moje słowa nie były przy tej sprawie potrzebne, ponieważ była akurat [pod ręką], kiedy to pisaliśmy, pierwsza księga Marka Messali augura na temat auspicjów. 4. Dlatego z tej księgi przepisaliśmy słowa samego Messali: „Auspicja patrycjuszy podzielone są na dwie moce. Największe są konsulów, pretorów, cenzorów. Jednak nawet one nie są względem siebie takie same i nie mają takiej samej mocy, ponieważ cenzorzy nie są kolegami konsulów ani pretorów, pretorzy natomiast [są kolegami] konsulów. Stąd ani konsulowie czy pretorzy cenzorom, ani cenzorzy konsulom lub pretorom nie zakłócają czy też nie wstrzymują auspicjów. Natomiast cenzorzy między sobą, czy z kolei konsulowie i pretorzy między sobą i zakłócają, i wstrzymują. Pretor, nawet jeśli jest kolegą konsula, nie może zgodnie z prawem przewodniczyć wyborom ani na urząd pretora, ani konsula, czego dowiedzieliśmy się od poprzedników lub było to przed tymi czasami przestrzegane oraz co wynika z trzy-nastego komentarza Gaiusa Tuditanusa, ponieważ pretor ma mniejszą władzę, konsul większą, i zgodnie z prawem mniejsza władza nie może przeprowadzić wyborów większej ani niższy kolega wyższego. My w tych czasach, kiedy pretor powoływał pretora, podążyliśmy za powagą przodków i podczas tego zgromadzenia nie uczestniczyliśmy w auspicjach. Podobnie cenzorzy nie są wybierani pod tymi samymi auspicjami co konsulowie i pretorzy. Auspicja pozostałych urzędników są mniejsze. Dlatego ci nazywają się „niższymi”, a tamci „wyższymi” urzędnikami. Po powołaniu niższych urzędników urząd jest im dawany

na zgromadzeniu trybusowym, ale z prawnego punktu widzenia jest dawany na mocy *lex curiata*, natomiast urzędników wyższych tworzą zgromadzenia centurialne”. 5. Z tych wszystkich słów Messali jest jasne i to, kim są urzędnicy niżsi, i dlaczego są nazywani niższymi. 6. Poucza [on] też, że pretor jest kolegą konsula, ponieważ są powoływani pod tymi samymi auspicjami. 7. Natomiast o tych [urzędnikach] mówi się, że mają większe auspicja, których auspicja są ważniejsze niż pozostałych.

KOMENTARZ

Przedmiotem zainteresowania Aulusa Gelliusa w tym fragmencie *Nocy attyckich* było zagadnienie, których urzędników należy zaliczyć do niższych. Powołał się przy tym na dzieło Messali *De auspiciis*, w którym ten ostatni dokonał podziału auspicjów na *maxima* oraz *minora*.

Przytoczony przez Gelliusa na początku fragment edyktu konsulów dotyczył zwołania zgromadzenia centurialnego i miał stałe brzmienie powtarzane za każdym razem. Poza wyznaczeniem terminu komicjów konsul ogłaszał w nim również zakaz obserwowania nieba przez niższych urzędników, czyli zapewne edylów i kwestorów, chociaż mógł on także obejmować pretorów jako *collegae minores* konsulów. Pozostaje jednak pytanie, na czym ów zakaz polegał.

Zgromadzenia ludowe odbywały się po uprzednim przeprowadzeniu auspicjów, a niekorzystny znak uniemożliwiał ich zwołanie. Trwające komicja mogły być także przerwane poprzez zgłoszenie niepomyślnego znaku. Natomiast wspomniany w edyktie zakaz miał, jak się wydaje, charakter prewencyjny. Żaden niższy urzędnik nie mógł w dniu zgromadzenia prowadzić obserwacji nieba. Wyjaśnienie tej regulacji można znaleźć u Kasjusza Diona (Dio Cass. 38,13,3-5), który rozważał szeroko kwestie auspicjów publicznych. Otóż historyk podał, że obserwacja nieba stanowiła podstawowy sposób zasięgania opinii bóstw i przeprowadzano ją tylko raz w ciągu dnia oraz że informacja o planowanej obserwacji nieba wystarczyła, żeby zablokować zgromadzenie. Wprawdzie większość badaczy była dotąd zdania, że potrzebny był niekorzystny znak, który należało zgłosić. Ze źródeł można jednak wysnuć wniosek, że nie było takiej konieczności i że sama informacja o *spectio de caelo* stanowiła formę *obnuntiatio*.

Dalej Gellius przytoczył fragment pierwszej księgi dzieła augura Messali *De auspiciis*, w którym autor podzielił *auspicia* na *maxima* – największe, przysługujące konsulom, pretorom i cenzorom, oraz *minora* – mniejsze, których mogli dokonywać pozostali urzędnicy. Na tej też podstawie ustalił się podział na urzędy wyższe i niższe.

Messala podał dalej, że pretorzy byli kolegami na urządzie konsulów. Wynikało to z faktu, że wybierano ich pod tymi samymi auspicjami. Ta informacja wyjaśnia, dlaczego urząd pretora, mimo że początkowo jednoosobowy, nie stanowił naruszenia zasady kolegialności urzędów. Natomiast cenzorzy nie byli kolegami na urządzie konsulów ani pretorów i z tego względu nie mogli sobie wzajemnie zakłócać i wstrzymywać auspicjów, natomiast jeden cenzor mógł to zrobić wobec drugiego.

Te wzajemne zależności między urzędnikami wywoływały skutki w sferze przeprowadzania wyborów. Otóż pretor, jako *collega minor* konsula, nie mógł przewodniczyć zgromadzeniu wyborczemu. Zasada ta musiała być w czasach Gelliusa naruszana, a on sam nie chciał uczestniczyć w wadliwie jego zdaniem przeprowadzanych czynnościach. W tym miejscu Gellius powołał się także na dzieło Gaiusa Semproniusa Tuditanusa, pisarza i polityka z II w. p.n.e.: zapewne trzynastą księgę *Libri magistratum*.

W dalszej części tekstu Gellius wspomniał o tym, że urzędników niższych wybierano na *comitia tributa*, wyższych natomiast na *comitia centuriata*. Napisał także o konieczności uchwalenia *lex curiata*. Ten fragment tekstu budzi wątpliwości badaczy, ponieważ zdaje się odnosić do urzędów niższych, podczas gdy uchwalenie tej ustawy zwykle się odnosić do *magistratus cum imperio*. Część badaczy jest zdania, że słowa Gelliusa należy właśnie w ten sposób odczytywać, a pozorne powiązanie *lex curiata* niższymi urzędami wynika z błędu kopisty. Niektórzy jednak sądzą, że każde wybory miały charakter dwustopniowy: najpierw urzędnik był powoływany na zgromadzeniu wyborczym, a później władzę przekazywano mu na *comitia curiata* lub – w przypadku cenzorów – *centuriata* (na których uchwalano *lex centuriata de potestate censoria*). Ze słów Cyncerona (Cic., *De leg. agr.* 2,26) należy wnosić, że zasada ta dotyczyła magistratur patrycjuszowskich, a zatem również edylów kurlnych i kwestorów, dla których także uchwalana była zapewne *lex*

curiata (choć nie *de imperio*, być może *de potestate*). Nie wydaje się zatem, aby w tekście *Nocy attyckich* był tu błąd.

Podsumowując należy stwierdzić, że *auspicja* konsulów, pretorów i cenzorów (a także – trzeba dodać – dyktatora) były ważniejsze i stąd zaliczono ich do urzędów wyższych, pozostałe *auspicja* miały natomiast mniejsze znaczenie i dlatego przeprowadzających je urzędników zaliczano do niższych magistratur.